Directorate of Distance Education
Kurukshetra University
Kurukshetra–136 119

एम० ए० संस्कृतम् (प्रथमं वर्षम्)
Syllabus
Session : 2013-2014

दूरवर्त्तिशिक्षापद्धत्यनुसारेण एम०ए० (संस्कृतम्)-कक्ष्यायाः प्रथमवर्षीयपाठ्यक्रमः 2013-2014 शैक्षिकसत्रतः संशोधितः। अस्मिन् पाठ्यक्रमे पञ्च (5) अनिवार्यपत्राणि निर्धारितानि सन्ति। प्रत्येकं लिखितपत्रम् अशीत्यङ्कं (80अङ्काः) विद्यते। एतदतिरिक्तं प्रतिपत्रं विंशतिः (20) अङ्काः आन्तरिकमूल्याङ्कनाय निर्धारिताः। परीक्षासमयः प्रतिपत्रं 3 होराः भविष्यति। संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषा-माध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन परीक्षार्थी प्रश्नपत्राणाम् उत्तरं लिखितुम् अर्हति। परन्तु प्रतिपत्रं निर्धारितघटकसम्बद्धप्रश्नस्य उत्तरं प्रश्नपत्रनिर्देशानुसारेण संस्कृतेन एव लेखनीयम् अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति।

<u>दूरवर्त्तिशिक्षाप्रणाल्याः प्रत्येकं सैद्धान्तिकपत्रे 20% आन्तरिकमूल्याङ्कनम्</u> :

दूरवर्त्तिशिक्षानिदेशालयः एम०ए० (संस्कृतम्)-कक्ष्यायाः द्वितीयवर्षीयपाठ्यक्रमस्य प्रत्येकं सैद्धान्तिकपत्रम् आश्रित्य प्रश्नद्वयं (प्रत्येकं भागद्वयात्मकम्) विद्यार्थिभ्यः/विद्यार्थिनीभ्यः प्रदास्यति। तत्र विद्यार्थिनः/विद्यार्थिन्यः प्रतिसैद्धान्तिकपत्रम् विंशत्यङ्कस्य भागद्वयात्मकस्य एकस्य एव प्रश्नस्य समाधानरूपेण न्यूनान्न्यूनं दशपृष्ठात्मकं हस्तलिखितं गृहकार्यं सम्पादयिष्यन्ति, तच्च हस्तलिखितं गृहकार्यं प्रतिवर्षं दिसम्बरमासस्य 31 तमं दिनाङ्कं यावद् अथवा एम०ए० (संस्कृतम्)-कक्ष्यायां प्रवेशानन्तरम् एकस्मिन् मासे (यद् उत्तरकालिकं भवेत्) दूरवर्त्तिशिक्षानिदेशालये समर्पणीयम्।

The syllabus of M.A. Sanskrit (Previous) class (Distance Education Mode) is modified with effect from the Academic Session 2013-2014. There are five (5) compulsory papers prescribed for this syllabus. Each written paper carries Eighty (80) marks. Besides, each paper has been assigned Twenty (20) marks for Internal Assessment. The time for examination in each paper will be three (3) hours. The examinee/candidate can attempt his/her paper through any one medium out of Sanskrit, Hindi and English. But he/she will have to write the answer of the question(s), pertaining to the specific Unit as prescribed in the syllabus and as per instructions in the question paper, through Sanskrit medium only otherwise no marks will be awarded for that particular answer.

M. A. Sanskrit (Previous)
(Annual System, Distance Education Mode)
Session 2013-2014

<u>20% Internal Assessment in each Theory Paper of Distance Education Programmes</u>:

The Directorate of Distance Education would supply two questions (each question having 2 parts), on the basis of the syllabus of each Theory Paper of M.A. Sanskrit (Previous) course, to the students. The students, attempting one question out of the given two questions, will prepare one handwritten Assignment of 10 (ten) pages minimum in each Theory Paper carrying 20 marks each and submit the same in the Directorate by 31st December every year or one month after admission to the course, whichever is later.

पाठ्यक्रमस्य रूपरेखा **Outlines of the Syllabus**	पूर्णाङ्काः **Max. Marks**	आन्तरिकमूल्याङ्कनाङ्काः **Internal Assessment Marks**	समयः **Time**
प्रथमपत्रम् : संहिता वैदिकसाहित्यं च Paper-I : Samhita Vaidikasahityam Cha	80	20	3 होराः 3 Hours
द्वितीयपत्रम् : व्याकरणम् भाषाविज्ञानम् च Paper-II : Vyakaranam Bhasavijnanam Cha	80	20	3 होराः 3 Hours
तृतीयपत्रम् : भारतीयदर्शनम् Paper-III : Bharatiyadarshanam	80	20	3 होराः 3 Hours
चतुर्थपत्रम् : काव्यम् काव्यशास्त्रम् च Paper-IV : Kavyam Kavyashastram Cha	80	20	3 होराः 3 Hours
पञ्चमपत्रम् : संस्कृतवाङ्मयस्य इतिहासः निबन्धः च Paper-V : Samskritavanmayasya Itihasah Nibandhah Cha	80	20	3 होराः 3 Hours

M. A. Sanskrit (Previous)
(Annual System, Distance Education Mode)
Session 2013-2014

लिखितपत्राणां विस्तृतः पाठ्यक्रमः
Detailed Syllabus for written papers

प्रथमपत्रम् : संहिता वैदिकसाहित्यं च
Paper-I : Samhita Vaidikasahityam Cha

पूर्णाङ्काः 80
आन्तरिकमूल्याङ्कनाङ्काः 20
समयः 3 होराः (3 Hours)

घटकम्-1 : निम्नलिखितसूक्तानां पारम्परिक्या आधुनिक्या आलोचनात्मकपद्धत्या च गहनम् अध्ययनम् (**संस्कृतमाध्यमेन**)– **16अङ्काः**

ऋग्वेदः –अग्निः (1.1), सविता (1.35), विष्णुः (1.54), इन्द्रः (2.12), रुद्रः (2.33), बृहस्पतिः (4.50), उषाः (5.80), वरुणः (7.88), सोमः (9.80), पुरुषः (10.90), हिरण्यगर्भः (10.121), नासदीयम् (10.129), वाक् (10.125), पुरुरवा-उर्वशी (10.95), यम-यमी-सूक्तम् (10.10), सरमा-पणि-संवादः (10.108), विश्वामित्र-नदी-सूक्तम् (3.33)।

यजुर्वेदः –शिवसंकल्पसूक्तम् (34.1–6)। **अथर्ववेदः** (शौनकः) –भूमिसूक्तम् (12.1.1–30)।

घटकम्-2 : निरुक्तम् : प्रथमः अध्यायः –व्याख्या, आलोचनात्मकः प्रश्नः, निर्वचनानि च। **16अङ्काः**
द्वितीयः अध्यायः (1-5 पादाः); सप्तमः अध्यायः (1-7 पादाः) –व्याख्या, आलोचनात्मकः प्रश्नः, निर्वचनानि च।

घटकम्-3 : ब्राह्मणम्, उपनिषच्च – **16अङ्काः**
(क) ऐतरेयब्राह्मणम् : अध्यायः 33 (शुनःशेपाख्यानम्)।
(ख) ईशावास्योपनिषद् [यजुर्वेदीयः चत्वारिंशः (40) अध्यायः] (विशदव्याख्यामात्रम्)।

घटकम्-4 : वैदिकं व्याकरणम् –वैदिकभाषायाः स्वरूपम्, वैदिकलौकिकभाषयोः अन्तरम्, सन्धिः, पदपाठः, वैदिकस्वरः, लुङ् लकारः, लेट् लकारः। **प्रत्ययाः** –शतृ, शानच्, क्वसु, कानच्, तुमर्थकाः। **16अङ्काः**

टिप्पणी :

(क) प्रश्नानां समाधानं संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन कर्तुं शक्यते, परन्तु **प्रथम**घटकस्य प्रश्नाः **संस्कृतमाध्यमेन** एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति।

(ख) **चतुर्थ**घटकं यावद् व्याख्यात्मकप्रश्नेषु आलोचनात्मकप्रश्नेषु च **100%** अंशः **वैकल्पिकः** भवेत्। परन्तु संक्षिप्तोत्तरात्मके प्रथमप्रश्ने कोऽपि विकल्पो न भविष्यति।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

1. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं **संस्कृतमाध्यमेन** भवेत्।
2. प्रश्नपत्रे समानाङ्काः **पञ्च** (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति। तत्र षोडशाङ्कः **(16 Marks)** प्रथमः प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत्। अस्मिन् प्रश्ने **चत्वारः** विकल्परहिताः (अनिवार्याः) संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रष्टव्याः।
3. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति–

   I. प्रथमः प्रश्नः (घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य)– **चत्वारः** विकल्परहिताः संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते। (4X4=16अङ्काः)

II. द्वितीयः प्रश्नः (प्रथमघटकमाश्रित्य)– पारम्परिक्या आधुनिक्या आलोचनात्मकपद्धत्या च **मन्त्रद्वयं संस्कृतमाध्यमेन** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः **मन्त्रचतुष्टयं** प्रदास्यते। (2x8=16अङ्काः)

III. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकमाश्रित्य)–

(क) **पाठांशद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **पाठांशचतुष्टयं** प्रदास्यते। (2x4=8अङ्काः)

(ख) यथानिर्दिष्टग्रन्थसम्बद्धम् **एकम्** आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं **प्रश्नद्वयं** प्रदास्यते। (8अङ्काः)

IV. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकमाश्रित्य)– **पाठांशद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **पाठांशचतुष्टयं** प्रदास्यते। (2x8=16अङ्काः)

V. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकमाश्रित्य)– **चतुर्थ**घटकोक्तपाठ्यक्रमसम्बद्धं **प्रश्नद्वयं** समाधातुं **प्रश्नचतुष्टयं** प्रदास्यते। (2x8=16अङ्काः)

अनुशंसितग्रन्थाः

1. The New Vedic Selection, Part I & II (Revised and Enlarged Edition), Braj Bihari Chaubey, Bharatiya Vidya Prakashan, Delhi-7.
2. Vedic Selection, A.A. Macdonell, Motilal Banarsidass, Delhi.
3. ऋग्वेद, सायणभाष्यसहित।
4. उव्वट-महीधरकृत शुक्लयजुर्वेदभाष्य।
5. सुबोधभाष्य : दामोदरपाद सातवलेकर, पारडी।
6. Hymns of the Atharvaveda – M. Bloomfield, Motilal Banarsidass, Delhi.
7. ऋक्सूक्तसंग्रह, कृष्ण कुमार एवं हरिदत्त शास्त्री, साहित्य भण्डार, मेरठ।
8. ऋग्वेदीय सूक्तसंग्रह, डॉ० वेदप्रकाश उपाध्याय, अनुराग प्रकाशन, इलाहाबाद।
9. निरुक्त, हिन्दी अनुवादक पं० शिवनारायण शास्त्री, इण्डोलोजिकल बुक हाऊस, दिल्ली।
10. निरुक्त (भाग 1-2), स्कन्द-महेश्वर-कृत निरुक्तभाष्यटीका-सहित, लक्ष्मण स्वरूप, प्रका० पाणिनि, नई दिल्ली।
11. निरुक्त, दुर्गाचार्य-कृत वृत्ति-सहित, आनन्दाश्रम, पूना।
12. निरुक्तसम्मर्शः, ब्रह्ममुनि परिव्राजक, वैदिक यन्त्रालय, अजमेर।
13. हिन्दी निरुक्त (अध्याय 1, 2, 7), व्याख्या० कपिलदेव शास्त्री, साहित्य भण्डार, मेरठ।
14. ऐतरेय-ब्राह्मण (द्वितीय भाग), सायणभाष्यसहित, सम्पादक एवम् अनुवादक डॉ० सुधाकर मालवीय, तारा प्रिंटिंग वर्क्स, वाराणसी।
15. ईशावास्योपनिषद् (शाङ्करभाष्य), गीता प्रेस, गोरखपुर।
16. वैदिक व्याकरण (भाग 1-2), रामगोपाल, नैशनल पब्लिशिंग हाऊस, दिल्ली।
17. A Vedic Grammar for Students, A.A. Macdonell, Motilal Banarsidass, Delhi.

✦

द्वितीयपत्रम् : व्याकरणम् भाषाविज्ञानम् च
Paper-II : Vyakaranam Bhasavijnanam Cha

पूर्णाङ्काः 80
आन्तरिकमूल्याङ्कनाङ्काः 20
समयः 3 होराः (3 Hours)

घटकम्-1 : वरदराजः, लघुसिद्धान्तकौमुदी **16अङ्काः**

अधोलिखितानि प्रकरणानि (सम्बद्धसूत्राणां सोदाहरणं व्याख्या, प्रमुखसूत्रोल्लेखपूर्वकं रूपसिद्धिप्रक्रिया च)–

(क) सञ्ज्ञाप्रकरणम्।

(ख) सन्धिप्रकरणम् (अच्सन्धिप्रकरणतः विसर्गसन्धिप्रकरणपर्यन्तम्)।

(ग) सुबन्तप्रकरणम् (सम्बद्धसूत्राणां सोदाहरणं व्याख्या, प्रमुखसूत्रोल्लेखपूर्वकं रूपसिद्धिप्रक्रिया च)–

(1) अजन्तपुँल्लिङ्गप्रकरणम्– राम, सर्व, हरि, सखि, गो।

(2) अजन्तस्त्रीलिङ्गप्रकरणम्– रमा, सर्वा, मति, स्त्री।

(3) अजन्तनपुँसकलिङ्गप्रकरणम्– ज्ञान, वारि, दधि, मधु।

(4) हलन्तपुँल्लिङ्गप्रकरणम्– विश्ववाह्, मघवन्, राजन्, पथिन्, विद्वस्, तद्, युष्मद्, अस्मद्।

(घ) समासप्रकरणम्।

घटकम्-2 : वरदराजः, लघुसिद्धान्तकौमुदी **16अङ्काः**

अधोलिखितानि प्रकरणानि (सम्बद्धसूत्राणां सोदाहरणं व्याख्या, प्रमुखसूत्रोल्लेखपूर्वकं रूपसिद्धिप्रक्रिया च)–

(क) तिङन्तप्रकरणम्–

(1) भ्वादिप्रकरणम्– भू, एध्, गम्, पा।

(2) अदादिप्रकरणम्– अद्, अस्, हन्।

(3) जुहोत्यादिप्रकरणम्– हु, भी, दा।

(4) दिवादिप्रकरणम्– दिव्, नृत्।

(5) स्वादिप्रकरणम्– सु, चि।

(6) तुदादिप्रकरणम्– तुद्, मुच्।

(7) रुधादिप्रकरणम्– रुध्, भुज्।

(8) तनादिप्रकरणम्– तन्, कृ।

(9) क्र्यादिप्रकरणम्– क्री, ज्ञा।

(10) चुरादिप्रकरणम्– चुर्, कथ्।

(ख) नामधातुप्रक्रिया।

(ग) आत्मनेपदप्रक्रिया।

(घ) परस्मैपदप्रक्रिया।

घटकम्-3 : भट्टोजिदीक्षितः, सिद्धान्तकौमुदी (पूर्वार्द्धम्) : कारकप्रकरणम् (**संस्कृतमाध्यमेन**)

(क) सोदाहरणं सूत्रव्याख्या। **8अङ्काः**

(ख) सूत्रोल्लेखपूर्वकं कारक-विभक्ति-प्रतिपादनम्। **8अङ्काः**

घटकम्-4 : (क) वरदराजः, लघुसिद्धान्तकौमुदी **8अङ्काः**

अधोलिखितप्रकरणस्थप्रयोगाणां प्रमुखसूत्रोल्लेखपूर्वकं रूपसिद्धिप्रक्रिया–

1. पूर्वकृदन्तप्रकरणम्। 2. तद्धितप्रकरणम् (चातुरर्थिकपर्यन्तम्)।

(ख) भाषाविज्ञानम्– **8अङ्काः**

1. भाषाविज्ञानस्य परिभाषा क्षेत्रं च। भाषायाः परिभाषा वैशिष्ट्यानि च। भाषागतपरिवर्तनं तद्भेदाश्च। भाषापरिवर्तनस्य कारणानि। भाषापरिवाराः (रूपरेखामात्रम्)।
2. भारोपीयपरिवारस्य भाषागतप्रमुखशाखाः तासां वैशिष्ट्यानि च (रूपरेखामात्रम्)।
   इण्डो-इरानियन-भाषागतप्रमुखशाखाः तासां वैशिष्ट्यानि च (रूपरेखामात्रम्)।
   भाषाणां वर्गीकरणम् (परिवारमूलकम् आकृतिमूलकं च)।
3. संस्कृतभाषा (वैदिकी लौकिकी च)।
4. अर्थविज्ञानम्– अर्थपरिवर्तनस्य कारणानि दिशश्च।
5. ध्वनिविज्ञानम्– उच्चारणावयवाः तेषां प्रकार्याणि च। ध्वनीनां ध्वन्यात्मकं वर्गीकरणम्।

6. रूपविज्ञानम्– शब्दनिर्माणम्; शब्दानां तत्त्वानि; धातु: प्रत्ययश्च।
7. वाक्यविज्ञानम्– पदक्रम:।

टिप्पणी :

(क) प्रश्नानां समाधानं संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन कर्तुं शक्यते, परन्तु **तृतीय**घटकस्य प्रश्ना: **संस्कृतमाध्यमेन** एव समाधेया: अन्यथा सर्वथा अङ्कहानि: भविष्यति।

(ख) **चतुर्थ**घटकं यावत् सूत्रव्याख्यात्मकेषु रूपसिद्धिप्रक्रियासम्बद्धेषु च प्रश्नेषु, समीक्षात्मकप्रश्नेषु च **100%** अंश: **वैकल्पिक:** भवेत्, परन्तु संक्षिप्तोत्तरात्मके प्रथमप्रश्ने कोऽपि विकल्पो न भविष्यति।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधि:

1. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं **संस्कृतमाध्यमेन** भवेत्।
2. प्रश्नपत्रे समानाङ्का: **पञ्च** (**5**) अनिवार्या: प्रश्ना: भविष्यन्ति। तत्र षोडशाङ्क: **(16 Marks)** प्रथम: प्रश्न: घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत्। अस्मिन् प्रश्ने **चत्वार:** विकल्परहिता: (अनिवार्या:) संक्षिप्तोत्तरप्रश्ना: प्रष्टव्या:।
3. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति–

I. प्रथम: प्रश्न: (घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य)– **चत्वार:** विकल्परहिता: संक्षिप्तोत्तरप्रश्ना: प्रदास्यन्ते। (4X4=16अङ्का:)

II. द्वितीय: प्रश्न: (प्रथमघटकमाश्रित्य)–

(क) प्रथमघटकोक्तप्रकरणसम्बद्धं **सूत्रद्वयं** सोदाहरणं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **सूत्रचतुष्टयम्** प्रदास्यते। (2X4=8अङ्का:)

(ख) प्रथमघटकोक्तप्रकरणसम्बद्धस्य **पदद्वयस्य** प्रमुखसूत्रोल्लेखपूर्वकं रूपसिद्धिप्रक्रियां लिखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **पदचतुष्टयम्** प्रदास्यते। (2X4=8अङ्का:)

III. तृतीय: प्रश्न: (द्वितीयघटकमाश्रित्य)–

(क) द्वितीयघटकोक्तप्रकरणसम्बद्धं **सूत्रद्वयं** सोदाहरणं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **सूत्रचतुष्टयम्** प्रदास्यते। (2X4=8अङ्का:)

(ख) द्वितीयघटकोक्तप्रकरणसम्बद्धस्य **पदद्वयस्य** प्रमुखसूत्रोल्लेखपूर्वकं रूपसिद्धिप्रक्रियां लिखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **पदचतुष्टयम्** प्रदास्यते। (2X4=8अङ्का:)

IV. चतुर्थ: प्रश्न: (तृतीयघटकमाश्रित्य)–

(क) तृतीयघटकोक्तप्रकरणसम्बद्धं **सूत्रद्वयं** सोदाहरणं **संस्कृतमाध्यमेन** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **सूत्रचतुष्टयम्** प्रदास्यते। (2X4=8अङ्का:)

(ख) तृतीयघटकोक्तप्रकरणानुसारेण **पदद्वयस्य** सूत्रोल्लेखपूर्वकं **संस्कृतमाध्यमेन** कारक-विभक्ति-प्रतिपादनाय यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **चत्वारि** अधोरेखाङ्कितानि पदानि प्रदास्यन्ते। (2X4=8अङ्का:)

V. पञ्चम: प्रश्न: (चतुर्थघटकमाश्रित्य)–

(क) **चतुर्थ**घटकस्य **(क)** इति खण्डान्तर्गतप्रकरणसम्बद्धानां **चतुर्णां** पदानां प्रमुखसूत्रोल्लेखपूर्वकं रूपसिद्धिप्रक्रियां लिखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **अष्ट** पदानि प्रदास्यन्ते। (4X2=8अङ्का:)

(ख) **चतुर्थ**घटकस्य **(ख)** इति खण्डान्तर्गतपाठ्यक्रमसम्बद्धम् **एकं** समीक्षात्मकं प्रश्नं समाधातुं **प्रश्नद्वयं** प्रदास्यते। (8अङ्का:)

अनुशंसितग्रन्था:

1. लघुसिद्धान्तकौमुदी, वरदराज, व्याख्या॰ धरानन्द शास्त्री घिल्डियाल, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली।
2. लघुसिद्धान्तकौमुदी, वरदराज, व्याख्या॰ भीमसेन शास्त्री, भैमी प्रकाशन, दिल्ली।
3. लघुसिद्धान्तकौमुदी, वरदराज, व्याख्या॰ आद्याप्रसाद मिश्र, अक्षयवट प्रकाशन, इलाहाबाद।
4. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (पूर्वार्द्ध), भट्टोजिदीक्षित, प्रका॰ मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली।
5. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (1-2 भाग), व्याख्या॰ गोपालदत्त पाण्डेय, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी।
6. कारक-प्रकरण (सिद्धान्तकौमुदीस्थ), सम्पा॰ तथा व्याख्या॰ श्रीनिवास शास्त्री, साहित्य भण्डार, मेरठ।
7. भाषा और भाषिकी, देवीशंकर द्विवेदी, हरियाणा साहित्य अकादमी, चण्डीगढ़।
8. पदपदार्थसमीक्षा, बलदेव सिंह, कुरुक्षेत्र विश्वविद्यालय, कुरुक्षेत्र।

9. सामान्य भाषा-विज्ञान, बाबूराम सक्सेना।
10. Introduction to Comparative Philology, P.D. Gune, Pune.
11. Transformational Grammar, Ratford, A., Cambridge Univ. Press, 1988.
12. Introduction to Linguistics, Ratford, A. *et. al.,* Cambridge Univ. Press, 1999.
13. Introduction to Theoretical Linguistics, Lyons, John, 1968.
14. Linguistic Semantics, Lyons, John, Cambridge Univ. Press, 1995
15. General Linguistics, An Introductory Survey-Robins, R. H., Indiana Press, Bloomington, 1964.
16. Introduction to Government and Binding Theory, Haegaman, L., Basil Balckwell, 1994.
17. Principles and Parameters, Culicover, P.W., Oxford Univ. Press, 1997.
18. An Introduction to Language, Fromkin, V. and R. Rodman, New York etc. Harcourt, Brace Jovenovich College Publishers, 1988, 1992.
19. Linguistics, An Introduction to Language and Communication-Akmaijan, A.R. Demers and R. Hamish, Cambridge Mass, MIT Press, 1979.
20. An Introduction to the Science of Meaning, Oxford Blackwell, Semantics, 1962.
21. Sanskrit Syntax, J.S. Speijer, Motilal Banarasidass, Delhi.
22. The Principles of Semantics, Blackwell, Ullmann, Stephen, 1957.
23. Semantic Analysis, Ithaca, N.Y.–Ziff, Paul, Comell University Press, 1960.

✦

तृतीयपत्रम् : भारतीयदर्शनम्
Paper-III : Bharatiyadarshanam

पूर्णाङ्काः 80
आन्तरिकमूल्याङ्कनाङ्काः 20
समयः 3 होराः (3 Hours)

घटकम्-1 : केशवमिश्रः, तर्कभाषा (आरम्भतः प्रामाण्यवादपर्यन्तम्)। **16अङ्काः**

घटकम्-2 : ईश्वरकृष्णः, सांख्यकारिका (तत्त्वकौमुद्यनुसारेण)। **16अङ्काः**

घटकम्-3 : लौगाक्षिभास्करः, अर्थसङ्ग्रहः। **16अङ्काः**

घटकम्-4 : सदानन्दयोगीन्द्रः, वेदान्तसारः। **16अङ्काः**

टिप्पणी :

(क) प्रश्नानां समाधानं संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन कर्तुं शक्यते, परन्तु **प्रथम**प्रश्नस्य संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः **संस्कृतमाध्यमेनैव** समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति।

(ख) **चतुर्थ**घटकं यावद् व्याख्यात्मकप्रश्नेषु निबन्धात्मकप्रश्नेषु च **100%** अंशः **वैकल्पिकः** भवेत्। परन्तु संक्षिप्तोत्तरात्मके प्रथमप्रश्ने कोऽपि विकल्पो न भविष्यति।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

1. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं **संस्कृतमाध्यमेन** भवेत्।
2. प्रश्नपत्रे समानाङ्काः **पञ्च** (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति। तत्र षोडशाङ्कः **(16 Marks)** प्रथमः प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत्। अस्मिन् प्रश्ने **चत्वारः** विकल्परहिताः (अनिवार्याः) संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रष्टव्याः।
3. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति–

I. प्रथमः प्रश्नः (घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य)–

विकल्परहिताः **चत्वारः** संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः **संस्कृतमाध्यमेन** समाधातुं प्रदास्यन्ते। (4X4=16अङ्काः)

II. द्वितीयः प्रश्नः (प्रथमघटकमाश्रित्य)–

(क) सप्रसङ्गं **पाठांशद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **पाठांशचतुष्टयं** प्रदास्यते। (2x4=8अङ्काः)

(ख) यथानिर्दिष्टग्रन्थसम्बद्धम् **एकम्** आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं **प्रश्नद्वयं** प्रदास्यते। (8अङ्काः)

III. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकमाश्रित्य)–

सप्रसङ्गं **कारिकाद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **कारिकाचतुष्टयं** प्रदास्यते। (2x8=16अङ्काः)

IV. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकमाश्रित्य)–

(क) सप्रसङ्गं **पाठांशद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **पाठांशचतुष्टयं** प्रदास्यते। (2x4=8अङ्काः)

(ख) यथानिर्दिष्टग्रन्थसम्बद्धम् **एकम्** आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं **प्रश्नद्वयं** प्रदास्यते। (8अङ्काः)

V. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकमाश्रित्य)–

सप्रसङ्गं **पाठांशद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **पाठांशचतुष्टयं** प्रदास्यते। (2X8=16अङ्काः)

अनुशंसितग्रन्थाः

1. तर्कभाषा, व्याख्या॰ श्रीनिवास शास्त्री, साहित्य भण्डार, मेरठ।
2. तर्कभाषा, व्याख्या॰ बदरीनाथ शुक्ल, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली।
3. तर्कभाषा, व्याख्या॰ गजानन शास्त्री मुसलगाँवकर, चौखम्बा, वाराणसी।
4. Tarkabhāṣā, Eng. Tr. S.R. Iyer, Varanasi.
5. Tarkabhāṣā, Eng. Tr. A.B. Gajendragadkar.
6. सांख्यतत्त्वकौमुदीप्रभा, सम्पा॰ तथा व्याख्या॰ आद्याप्रसाद मिश्र, अक्षयवट प्रकाशन, इलाहाबाद।
7. सांख्यकारिका, सम्पा॰ तथा व्याख्या॰ गजाननशास्त्री मुसलगाँवकर, चौखम्बा, वाराणसी।
8. Sāṅkhyakārikā, Eng. Tr. Wilson, Delhi.
9. अर्थसंग्रह, सम्पा॰ तथा व्याख्या॰ वाचस्पति उपाध्याय, चौखम्बा ओरियण्टालिया।
10. अर्थसंग्रहः, व्याख्या॰ दयाशङ्कर शास्त्री, कानपुर।
11. अर्थसंग्रहः, व्याख्या॰ सत्यप्रकाश शर्मा, साहित्य भण्डार, मेरठ।
12. Arthasaṅgraha, Eng. Tr. A.B. Gajendragadkar and R.D. Karmarkar, Motilal Banarsidass, Delhi.
13. Arthasaṅgraha, Eng. Tr. G. Thibaut, Delhi.
14. वेदान्तसार, व्याख्या॰ बदरीनाथ शुक्ल, वाराणसी।
15. वेदान्तसार, सम्पा॰ तथा व्याख्या॰ राममूर्ति शर्मा, दिल्ली।
16. वेदान्तसार, व्याख्या॰ गजानन शास्त्री मुसलगाँवकर, वाराणसी।
17. वेदान्तसार, सम्पा॰ तथा व्याख्या॰ डॉ॰ आद्याप्रसाद मिश्र, अक्षयवट प्रकाशन, इलाहाबाद।
18. Vedāntasāra, Eng. Tr. M. Hiriyanna.
19. Vedāntasāra, Eng. Tr. Swami Nikhilananda.

✦

चतुर्थपत्रम् : काव्यम् काव्यशास्त्रम् च
Paper-IV : Kavyam Kavyashastram Cha

पूर्णाङ्काः 80
आन्तरिकमूल्याङ्कनाङ्काः 20
समयः 3 होराः (3 Hours)

घटकम्-1 : (क) बाणभट्टः, कादम्बरी : महाश्वेतावृत्तान्तः, अधोनिर्दिष्टः अंशः – **8अङ्काः**
'तच्च पवनोद्धूतैरितस्ततः' इत्यारभ्य 'कथं कथमिति तमतिचिरं व्यलोकयम्' इति पर्यन्तम्।
–गद्यांश–व्याख्या।

(ख) माघः, शिशुपालवधम् (प्रथमः सर्गः) : छन्दोऽलङ्कारनिर्देशपूर्वकं सप्रसङ्गं श्लोकव्याख्या। **8अङ्काः**

घटकम्-2 : भवभूतिः, उत्तररामचरितम् : काव्यसौष्ठवनिर्देशपूर्वकं सप्रसङ्गं श्लोकव्याख्या, आलोचनात्मकाः प्रश्नाः च। **16अङ्काः**

घटकम्-3 : कालिदासः, मेघदूतम् (पूर्वमेघः) : **संस्कृतमाध्यमेन** श्लोकव्याख्या। **16अङ्काः**

घटकम्-4 : विश्वनाथः, साहित्यदर्पणः – **16अङ्काः**

(क) प्रथमः परिच्छेदः, द्वितीयः परिच्छेदः –अभिधानिरूपणम्, कारिका-संख्या 4 पर्यन्तम्।

(ख) द्वितीयः परिच्छेदः –लक्षणानिरूपणम् व्यञ्जनानिरूपणम् च (कारिकाः 5-20)।

(ग) षष्ठः परिच्छेदः –कारिकाः 1-10; 224-268; 315-337 ।

टिप्पणी :

(क) प्रश्नानां समाधानं संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन कर्तुं शक्यते, परन्तु **तृतीय**घटकस्य प्रश्नाः **संस्कृतमाध्यमेन** एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति।

(ख) **चतुर्थ**घटकं यावद् व्याख्यात्मकप्रश्नेषु आलोचनात्मकप्रश्नेषु च **100%** अंशः **वैकल्पिकः** भवेत्। परन्तु संक्षिप्तोत्तरात्मके प्रथमप्रश्ने कोऽपि विकल्पो न भविष्यति।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

1. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं **संस्कृतमाध्यमेन** भवेत्।
2. प्रश्नपत्रे समानाङ्काः **पञ्च** (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति। तत्र षोडशाङ्कः **(16 Marks)** प्रथमः प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत्। अस्मिन् प्रश्ने **चत्वारः** विकल्परहिताः (अनिवार्याः) संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रष्टव्याः।
3. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति–

I. प्रथमः प्रश्नः (घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य)–
विकल्परहिताः **चत्वारः** संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः समाधातुं प्रदास्यन्ते। (4x4=16अङ्काः)

II. द्वितीयः प्रश्नः (प्रथमघटकमाश्रित्य)–
(क) काव्यसौष्ठवनिर्देशपूर्वकं सप्रसङ्गं **गद्यांशद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थाद् **गद्यांशचतुष्टयं** प्रदास्यते। (2X4=8अङ्काः)
(ख) छन्दोऽलङ्कारनिर्देशपूर्वकं सप्रसङ्गं **श्लोकद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **श्लोकचतुष्टयं** प्रदास्यते। (2X4=8अङ्काः)

III. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकमाश्रित्य)–
(क) काव्यसौष्ठवनिर्देशपूर्वकं सप्रसङ्गं **श्लोकद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **श्लोकचतुष्टयं** प्रदास्यते। (2X4=8अङ्काः)
(ख) यथानिर्दिष्टनाटकं नाटककारं चाश्रित्य यथेच्छम् **एकं** प्रश्नं समाधातुम् आलोचनात्मकं **प्रश्नद्वयं** प्रदास्यते। (8अङ्काः)

IV. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकमाश्रित्य)– काव्यसौष्ठवनिर्देशपूर्वकं सप्रसङ्गं **श्लोकद्वयं संस्कृतमाध्यमेन** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **श्लोकचतुष्टयं** प्रदास्यते। (2X8=16अङ्काः)

V. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकमाश्रित्य)–
सप्रसङ्गं **कारिकाद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **कारिकाचतुष्टयं** प्रदास्यते।

अथवा

कारिकाव्याख्यास्थाने **एकं** विवेचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थसम्बद्धं **प्रश्नद्वयं** प्रदास्यते। (16अङ्काः)

अनुशंसितग्रन्थाः

1. कादम्बरी, महाश्वेतावृत्तान्तः, सम्पा॰ आचार्यः रामनाथः शर्मा, राजेन्द्रकुमारः शास्त्री च, साहित्यभण्डारम्, मेरठनगरम्, पञ्चमसंस्करणम्, 2001
2. कादम्बरी, महाश्वेतावृत्तान्त, सम्पा॰ आचार्य कपिलदेव गिरि, वाराणसी।
3. कादम्बरी : एक सांस्कृतिक अध्ययन, डॉ॰ वासुदेवशरण अग्रवाल।
4. बाणभट्ट का साहित्यिक अनुशीलन, अमरनाथ पाण्डेय।
5. शिशुपालवध (प्रथम सर्ग), व्याख्या॰ डॉ॰ श्रीनिवास शास्त्री, साहित्य भण्डार, मेरठ।
6. शिशुपालवध, व्याख्या॰ आचार्य शेषराज शर्मा, वाराणसी।
7. उत्तररामचरित, व्याख्या॰ वीरराघव, वाराणसी।
8. Uttararāmacarita of Bhavabhūti, M.R. Kale.
9. उत्तररामचरित, सम्पा0 तारिणीश झा।
10. मेघदूत, सम्पा॰ एवम् अनु॰ जनार्दन शास्त्री पाण्डेय, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली।

11. मेघदूत (संस्कृत-हिन्दी-अनुवाद व व्याख्या), संसारचन्द्र व मोहनदेव पन्त, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली।
12. साहित्यदर्पण, सम्पा॰ पी॰वी॰ काणे, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली।
13. साहित्यदर्पण, व्याख्या॰ कृष्णमोहन शास्त्री।
14. साहित्यदर्पण, सम्पा॰ शालिग्राम शास्त्री, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली।
15. संस्कृत साहित्य का इतिहास, ए॰ बी॰ कीथ, अनु॰ मंगलदेव शास्त्री, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली, 1978
16. संस्कृत साहित्य का इतिहास, बलदेव उपाध्याय, शारदा निकेतन, वाराणसी, 1978
17. संस्कृत नाटककार, कान्तिकिशोर भरतिया, प्रकाशन शाखा, सूचना विभाग, उत्तरप्रदेश, 1959
18. संस्कृत नाटक समीक्षा, प्रो॰ इन्द्रपालसिंह 'इन्द्र', साहित्य निकेतन, कानपुर, 1960

✦

पञ्चमपत्रम् : संस्कृतवाङ्मयस्य इतिहासः निबन्धः च
Paper-V : Samskritavanmayasya Itihasah Nibandhah Cha

पूर्णाङ्काः 80
आन्तरिकमूल्याङ्कनाङ्काः 20
समयः 3 होराः (3 Hours)

घटकम्-1 : वैदिकवाङ्मयस्य सामान्यपरिचयः –संहिताः, ब्राह्मणानि, आरण्यकानि, उपनिषदः, वेदाङ्गानि च। **16अङ्काः**

घटकम्-2 : संस्कृतव्याकरणस्य सामान्यपरिचयः –मुनित्रयम् : पाणिनिः, कात्यायनः, पतञ्जलिः च; भर्तृहरिः, काशिकाकारौ वामनजयादित्यौ, भट्टोजिदीक्षितः, वरदराजः। **16अङ्काः**

घटकम्-3 : भारतीयदर्शनस्य सामान्यपरिचयः –सांख्यम्, योगः, वैशेषिकम्, न्यायः, पूर्वमीमांसा, अद्वैतवेदान्तः। **16अङ्काः**

घटकम्-4 : लौकिकसंस्कृतसाहित्यस्य सामान्यपरिचयः –रामायणम्, महाभारतम्, महाकाव्यानि, खण्डकाव्यानि, गद्यकाव्यानि, चम्पूकाव्यानि, नाट्यसाहित्यम्। **16अङ्काः**

टिप्पणी :

(क) प्रश्नानां समाधानं संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन कर्तुं शक्यते, परन्तु **प्रथम**प्रश्नस्य संक्षिप्तोत्तराः प्रश्नाः **संस्कृतमाध्यमेन** एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति।

(ख) **चतुर्थ**घटकं यावत् प्रतिघटकं समीक्षात्मकप्रश्नेषु **100%** अंशः **वैकल्पिकः** भवेत्। परन्तु संक्षिप्तोत्तरात्मके प्रथमप्रश्ने कोऽपि विकल्पो न भविष्यति।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

1. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं **संस्कृतमाध्यमेन** भवेत्।
2. प्रश्नपत्रे समानाङ्काः **पञ्च** (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति। तत्र षोडशाङ्कः **(16 Marks)** प्रथमः प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत्। अस्मिन् प्रश्ने **चत्वारः** विकल्परहिताः (अनिवार्याः) संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रष्टव्याः। **प्रथम**घटकतः प्रारभ्य **चतुर्थ**घटकं यावत् प्रतिघटकं **एकं** प्रश्नं समाधातुं **द्वौ वैकल्पिकौ प्रश्नौ** दातव्यौ।
3. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति–
   I. प्रथमः प्रश्नः (घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य)–
   विकल्परहिताः **चत्वारः** संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः **संस्कृतमाध्यमेन** समाधातुं प्रदास्यन्ते। (4x4=16अङ्काः)
   II. द्वितीयः प्रश्नः (प्रथमघटकमाश्रित्य)– **एकं** प्रश्नं समाधातुं **प्रश्नद्वयं** प्रदास्यते। (16अङ्काः)
   III. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकमाश्रित्य)– **एकं** प्रश्नं समाधातुं **प्रश्नद्वयं** प्रदास्यते। (16अङ्काः)
   IV. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकमाश्रित्य)– **एकं** प्रश्नं समाधातुं **प्रश्नद्वयं** प्रदास्यते। (16अङ्काः)
   V. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकमाश्रित्य)– **एकं** प्रश्नं समाधातुं **प्रश्नद्वयं** प्रदास्यते। (16अङ्काः)

अनुशंसितग्रन्थाः

1. वैदिक साहित्य और संस्कृति, बलदेव उपाध्याय, शारदा संस्थान, वाराणसी।
2. History of Indian Literature (Vol. I), M. Winternitz.
3. A History of Vedic Literature, Gaurinath Shastri, Sanskrit Pustak Bhandar, Kolkata.
4. वैदिक इतिहास, जयदेव, हरियाणा संस्कृत अकादमी, पञ्चकूला।
5. संस्कृत-व्याकरणशास्त्र का इतिहास (भाग 1-2), युधिष्ठिर मीमांसक।
6. संस्कृत व्याकरण का उद्‌भव और विकास, सत्यकाम वर्मा।
7. An Account of the Different Existing Systems of Sanskrit Grammar, Belvalkar, Sripada Krishna, Bharatiya Vidya Prakashan, Varanasi, 1976.
8. Pāṇini : A Survey of Research, Cardona, George, Motilal Banarsidass, Delhi.
9. व्याकरणशास्त्रेतिहासः, लोकमणिदाहालः, भारतीय विद्या प्रकाशन, वाराणसी, प्रथम संस्करण, 1990
10. भारतीय दर्शन, बलदेव उपाध्याय, वाराणसी।
11. भारतीय दर्शन का तात्त्विक सर्वेक्षण, चन्द्रधर शर्मा, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली।
12. History of Indian Philosophy, S.N. Dasgupta.
13. History of Indian Philosophy (Vol. I & II), S. Radhakrishnan.
14. Essentials of Indian Philosophy, M. Hirianna (भारतीय दर्शन की रूपरेखा, हिन्दी अनुवाद)।
15. An Introduction of Indian Philosophy, D.M. Dutta & S.C. Chatterjee.
16. संस्कृत शाास्त्रों का इतिहास, बलदेव उपाध्याय, चौखम्बा विद्या भवन, वाराणसी।
17. History of Sanskrit Literature, A.B. Keith, Delhi.
18. संस्कृत साहित्य का इतिहास, ए॰ बी॰ कीथ, अनु॰ मंगलदेव शास्त्री, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली, 1978
19. संस्कृत साहित्य का इतिहास, बलदेव उपाध्याय, शारदा निकेतन, वाराणसी, 1978
20. संस्कृत काव्यशास्त्र, एस॰ के॰ डे।
21. संस्कृत नाटककार, कान्तिकिशोर भरतिया, प्रकाशन शाखा, सूचना विभाग, उत्तरप्रदेश, 1959
22. संस्कृत नाटक समीक्षा, प्रो॰ इन्द्रपालसिंह 'इन्द्र', साहित्य निकेतन, कानपुर, 1960
23. नाट्यशास्त्र, सम्पा॰ डॉ॰ नगेन्द्र, दिल्ली विश्वविद्यालय, दिल्ली।
24. नाट्यशास्त्र, सम्पा॰ मधुसूदन शास्त्री, बनारस हिन्दू विश्वविद्यालय, वाराणसी।
25. संस्कृत ड्रामा, ए॰ बी॰ कीथ।
26. प्रौढ-रचनानुवादकौमुदी, कपिलदेव द्विवेदी, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी।